

XVII. YÜZYIL SONU İSTANBUL'UNDAN BİR MENZİL/KONAK İKİ EV

TURAN AÇIK* - HALİL İBRAHİM DÜZENLİ**

İstanbul evlerinin iç mekân organizasyonu ve odalarının XVII. yüzyıldaki görünümü, genele müstemil olmamak üzere, 1691 (Bâb Mahkemesi) tarihli bir kayıta görülebilir. Bu kayıta büyükçe bir konağın tavsifi ve tanımı yer almaktadır. Her birinin üç katlı olduğu görülebilen, hariciye ve dâhiliye olmak üzere iki ev barındıran “parselde” yer alan bu tip evler diğer ev kayıtlarında parça parça bulunabilecek özelliklerin hemen hemen tamamını bünyelerinde barındırmaları hasebiyle ayrı bir öneme sahiptirler.¹ Yine, bu tür yapılar fiziken günümüze ulaşmadığı için arşiv kayıtlarının önemi bir kat daha artmaktadır.

Kayıdın muhtevasına değinmeden önce, bu ve benzer kayıtlarda ortak özellik olan önemli bir mekân hiyerarşisine işaret etmek gerekir. Kayıta mülk menzil tanımlanırken, menzilde hariciye ve dâhiliye isimleriyle ayrılmış iki evden bahsedilmekte ve bu ayrıma Osmanlı belgelerinde sıklıkla karşılaşılmaktadır. Bazı belgelerde menzillerin birun-enderun ve

* Amasya Üniversitesi

** Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

¹ Burada orijinali ve özeti verilecek sicil kaydının bir benzeri için bkz. Rasim Erol vd. (haz.), *İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil (H. 1073-1074/M. 1663-1664)*, ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul 2010, kayıt: 1075 [109b-1], c. 16, s. 791-793. Konumuz olan kaydın özeti bu bölümdeki diğer bir yazıda verilmiştir: Turan Açık ve Halil İbrahim Düzenli, “XVI-XVII. Yüzyıl İstanbul Evlerinden Örnekler”.

içli-dışlı biçimlerinde geçtiği de görülmektedir. Bazı durumlarda ise evin bir katının ikiye bölünmesi şeklindeki bir ayırmadan da söz edilebilir. İsimlendirmelerden de anlaşılabilceği üzere hariciye kamuya daha açık bir mekânsal örgütlenmeyi, dâhiliye ise daha içe dönük ve mahrem bir örgütlenmeyi tanımlamaktadır. Örneğin, mabeyn odası, müzehhep büyük odalar, divanhane, kahve odası gibi dışa dönük mekânlar genellikle hariciyede bulunur. Özellikle büyük konaklarda üst sınıftan insanların yanında yaşayan yandaşlar ve hizmetliler gibi kimselerin barınacağı mekânlar hariciyede yer almaktadır.

Burada özetlendikten sonra transkripsiyonu verilecek olan 22 Şubat 1691 tarihli sicil kaydı eski Yeniçeri Ağası Mahmud Paşa'nın oğlu Mehmed Bey'e ait bir evle ilgilidir. Söz konusu belgeye göre ev, Çavuş Mescidi Mahallesi'nde bir tarafı Fahri bt. Kasım Ağa mülkü, bir tarafı Çorbacı İbrahim Ağa mülkü, iki tarafı yol ile çevrilidir. İçeride bulunan yapı üç katlıdır. *Üst katta* bir cüneyne oda ve bir büyük oda ve bir küçük oda aynı yerde iki büyük oda ve büyük sofa ve dehliz ve tuvalet; *orta katta* bir hamam ve bir camekân odası ve mutfak, kiler ve beş bâb odası ve bir sofa, bir tuvalet; *giriş katta* bir kiler odası, üç tabaka bir mahzen ve bir mutfak, bir tuvalet, bir su kuyusu ve bir su bacası, meyveli-meyvesiz ağaçları olan bir bahçe vardır. Dışarıda bulunan yapı da üç katlı olup *üst katında* bir mabeyn odası ve bir kiler odası üstünde bir hazine odası, üç oda, bir tuvalet ve dehliz ve bir kasır, bir sofa; *orta katta* altı oda ve bir tuvalet ve dehliz; *ortada* bir ahır, bir ambar, bir mutfak ve kapıcı odası ve “fevkani” (üst kotta) bir mutfak ve *altında* bir kiler ve tuvalet, bahçe ve su kuyusunu içeren mülk menzili

bulunmaktadır ve ev, ev eşyası ve kapkacağı ile birlikte Mehmed Bey'e emanet verilmiştir.

Sicil özetinde yer alan bir meseleyi vurgulamakta fayda vardır. Muhavvata-i hariciyesinde yer alan evde üç kattan bahsedilmektedir: Tabaka-yı ulyâ, vustâ ve süflâ. Tabaka-yı vustâdan (orta tabaka) sonra tekrar bir orta mekândan bahsedilmektedir: “...bir tuvalet ve dehliz; *ortada* bir ahır, bir anbar...” Sicil kaydının orijinalinde bu kelime “vustâda” olarak geçmektedir. Bu noktada bazı tahminler yürütülebilir. Bahçe ve su kuyusu gibi birimlerin evin orta katında (vustâda) olamayacağını ya da buradaki vustâ kelimesinin bugün bildiğimiz manada bir daire katı olduğunu söylemek yanlış olmasa gerek. Dolayısıyla evin alt katı için iki farklı kottan bahsedilebilir. Birincisi en alt zeminle (bahçe kotu) orta kat arasında yer alan ara kottur. Bu kotta ahır, ambar, mutfak, kapıcı odası, fevkani bir başka mutfak yer almaktadır. Bu kotun ya eğimli araziden kaynaklı olarak ana yapının hemen yanında bir ek bina ya da bahçe kotundan dolayı biraz daha yüksek, merdivenle çıkılan bir kot olduğu düşünülebilir. En alt zemin kotunda ise ara kotta yer alan “fevkani mutfagin” altındaki kiler ve tuvalet ile bahçe ve su kuyusu bulunmaktadır. Aslında bu Osmanlı/İstanbul evinde oldukça yaygın bir durumdur. Modern dönemin apartman dairelerindeki tek kottan oluşan son derece tanımlı bir kot düzenlemesi Osmanlı evleri için geçerli değildir. Bir ev içinde farklı farklı kotlar yer alabilmektedir. Hatta aynı katta farklı kotlarda konumlanmış mekânlar bulunabilmektedir. Sicillerin bu tanımlamalarında evin katları anlatılırken “tabaka” tercihini kullanması anlamlıdır ve, belki de

bu tercihle, Osmanlı evinin iç kotları bağlamında bir esneklik kayda geçirilmektedir. Söz konusu sicil kaydının orijinali şöyledir:

Mehmed Bey b. Mahmud Paşa'nın Borçlarına Karşılık Evini ve Çiftliğini Rehin Bırakması

Husûs-ı âti'l-beyânı mahallinde ketb ve terkîm için cânib-i şer'den bi't-taleb irsâl olunan Mehmed Efendi b. Mustafa mahmiye-i İstanbul'da Çavuş () Mescidi mahallesinde sâkin sâbikan yeniçeri ağası olan izzetlü sa'âdetlü Mahmud Paşa hazretlerinin sulbî oğlu umdetül-emâcid ve'l-a'yân Mehmed Bey'in menziline varıp, zeyl-i kitâbda mektûbül-esâmî müslimîn huzûrlarında akd-i meclis-i şer'-i nebevî eyledikde, mûmâ-ileyh Mehmed Bey meclis-i ma'kûd-ı mezbûrda Flemenk tüccârından olup mahrûse-i Galata'da mütemekkin bâ'isü'l-vesîka kendi tarafından asîl ve şerîki Petro v. Targadi tarafından husûs-ı âti'l-beyâna vekîl-i sâbitül-vekâlesi olan Zak v. Libos nâm müste'men muvâcehesinde bi tav'-ı sâf ikrâr-ı sahih-i şer'î ve i'tirâf-ı sarîh-i mer'î kılıp, mezbûr Zak üç bin zirâ' ma'hûr ta'bîr olunur elvân-ı müte[ne]vvi'a çukasını semeni târih-i kitâbdan yüz seksen bir gün tamâmına değîn müeccel ve mev'ûd her zirâ'ı üçer buçuk gurus olmak üzere on bin beş yüz gurus edip, semen-i mezbûr dört bin iki yüz yaldız altını ecel-i mezkûr hulûlünde edâ ve teslîm etmek üzere zimmetinde lâzımül-edâ ve vâcibül-kazâ deynim olup, mukâbelesinde silk-i mülkümde münselik olup, mahalle-i mezbûrede vâki' bir tarafı Fahri bt. Kasım Ağa mülkü ve bir tarafı Çorbacı İbrahim Ağa mülkü ve iki tarafı tarîk-i âm ile mahdûd ve muhavvateyni muhtevî olup, dâhiliyesi üç tabaka-yı ulyâda bir cüneyne oda ve bir kebîr oda

ve bir sagîr oda ve yine mahalle-i mezbûrede iki kebîr oda ve kebîr sofa ve dehliz ve kenîf ve tabaka-yı vustâda bir hamam ve bir câmekân odası ve mutfak ve kiler ve beş bâb odası ve bir sofa ve bir kenîf ve süflâsında bir kiler odası ve üç tabaka bir mahzen ve bir mutfak ve bir kenîf ve bir su kuyusu ve bir su bacası ve eşcâr-ı müsmireli [4b] ve gayr-ı müsmireli bahçe ve muhavvata-i hâriciyesi dahi üç tabaka olup, tabaka-yı ulyâda bir mâbeyn odası ve bir kiler odası fevkinde bir hazîne odası ve üç oda ve bir kenîf ve dehliz ve bir kasr ve bir sofa ve tabaka-yı vustâda altı oda ve bir kenîf ve dehliz vustâda bir ahır ve bir anbar ve bir mutfak ve kapıcı odası ve fevkânî bir mutfak ve altında bir kiler ve kenîf ve bahçe ve su kuyusunu müştamil, işbu akd-i meclis olunan mülk menzilimi içinde mevcûde esâs ve evânî ve bi'l-cümle ism-i mâl itlâk olunur eşyâmı kendiye emânet vaz' ve ol vechile ba'de't-tahliye irhân ve teslîm, ol dahi irtihân ve kabûl edip ve yine yedimde mülk ve hakkım olup Havâss-ı Aliyye muzâfâtından Silivri nâhiyesinde Küçük Kılıçlı nâm karyede vâki' bana intimâ ile tahdîd ve tavsîfden müstağnî çiftliğimi içinde mevcûd olup, işbu hüccet-i şer'iyede ale'l-infirâd beyân olunan eşyâsı ile mahallinden rehin olmak üzere karz-ı mezbûru taslît eyledim dedikde, gıbbe't-tasdikî's-şer'î zikr olunan dört bin iki yüz altından yedi yüz altınına Paşa-yı [mûmâ]-ileyh kethüdâ[sı] Ahmed Ağa b. Abdullah ve sekiz yüz altınına mühürdârî Şahin Ağa b. Abdullah ve dört yüz altınına dîvân efendisi Ebûbekir b. () ve yüz yetmiş altınına el-Hâc Murad b. Ali ve yüz yetmiş altınına vekîl-i harc Mehmed Ağa b. Hızır ve yüz yetmiş altınına Hazînedâr Ahmed Çelebi b. Hasan emr [ve]

kabûlü hâviye kefâlet-i sahîha-i şer'iyeye ile kefil olduklarından sonra mezbûr Mehmed Bey meclis-i mezbûrda Mustafa Ağa b. Abdullah mahzarında i'âde-i kelâm edip, müddet-i merkûme yüz seksen bir gün tamâmında edâ-i deyn ile fekk-i rehin etmezsem mârru'l-beyân menzil ve zikri mürûr eden çiftlik ve içinde mevcûd esâs-ı beyt ve evânî-i nühâsiye ve gayr-ı nühâsiye ve devvâb ve mevâşî ve âlet-i zirâat ve hırâseti tâlibine semen-i misilleriyle bey' ve çiftlik-i mezbûr ile taht-ı tasarrufunda olup, ma'lûmül-hudûd ve'l-kat' tarlalarını dahi izn-i sâhib-i arz ile âhara ferâğ ve tefvîz ve semen ve bedellerini kabza ve deyn-i mezbûru edâya ve husûs-ı mezbûre mütevakkıf oldukları umûrun küllîsine azl in'izâlden masûne vekâlet-i devriye ile mezbûr Mustafa Ağa'yı tarafımdan vekîl eyledim dedikde, ol dahi vekâlet-i mezbûreyi kabûl ve hizmet-i lâzimesin edâya ta'ahhüd etmeğîn, vâki' hâli mezbûr Ömer Efendi mahallinde ketb ve tahrîr edip, ba'dehû cânib-i şer'den ma'an irsâl olunan İbrahim Çelebi b. Ömer ve Mehmed b. Mahmud ile meclis-i şer'a gelip alâ vukû'ihî inhâ ve takrîr etmekle, işbu vesîka gıbbe'l-ibtigâ ketb olundu.

Fi'l-yevmi's-sâlis ve'l-ısrîn min Cemâziyelevvel li sene isneteyn ve mi'e ve elf.

Şuhûdü'l-hâl: Mustafa Çelebi b. el-Hâc Musa, Ahmed Ağa b. İbrahim beytülmâl, Ömer Efendi b. Hâc, el-Hâc Yusuf b. Süleyman, Şaban Ağa b. Hüseyin, el-Hâc İvaz b. Abdullah ve gayruhüm mine'l-hâzırîn.²

² Hüseyin Kılıç v.dğr. (haz.), İstanbul Kadı Sicilleri Bâb Mahkemesi 54 Numaralı Sicil (H. 1102/M. 1691), ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul 2011, kayıt: 25 [4a-3], c. 20, s. 67.